

Иван Йовчев

(д-р, гл. асист. по История на Църквата в Софийския университет
„Св. Климент Охридски“)

ГРАД ОХРИД И АРХИЕПИСКОПИЯТА В ОХРИД В НАУЧНОТО ТВОРЧЕСТВО НА ПРОФ. ИВАН СНЕГАРОВ

Abstract: Ivan Yovchev

(Assist. Prof. of Church History at the Sofia University)

*The City of Ochrid and the Archbishopric in Ochrid
in the Researches of Prof. Ivan Snegarov*

Professor Snegarov's scientific activity encompasses a range of topics that significantly impact the history of Bulgaria and the Bulgarian Orthodox Church. This article analyzes two subjects that Professor Snegarov has studied extensively: the city of Ohrid and the Ohrid Archbishopric. Throughout his career, Professor Dr. Snegarov consistently devoted time and attention to these topics, considering them fundamental to Bulgarian historiography. His work is notable for its detailed examination of sources and well-documented factual contributions. In this way, he initiated a thorough and meticulous approach to studying every fact and event in church history—a methodology that has been continued by his successors and colleagues in the field.

Keywords: *Church History, Archbishopric of Ochrid, Modern History, History of Bulgarian Church, Ecclesiastical History, Local Churches, Balkan Peninsula, Balkan History, History of South-East Europe*

Понятието история играе важна роля в човешката мисъл. То се позовава на други концепции, като човешката свобода на действие, промяната, ролята на материалните обстоятелства в човешките дела и предполагаемото значение на историческите събития. Това води до идеята за „учене от историята“, а също така предполага възможност за по-добро разбиране на хората в настоящето, чрез осъзнаване на силите, изборите и обстоятелствата, които са ни довели до сегашното състояние. В този смисъл историческата наука е най-вече възможност за познаване на бъдещето, а не толкова разкриване на минали

факти и събития. Историята е *providentia*.

Историческата концепция на проф. Снегаров в един по-широк план е пряко свързана с християнството, с Христовата Църква, а на местно ниво, с националната и верова идентичност и свободата като основна цел. При по-подробно изследване на творчеството му би могло да се очертае неговата философия на историята, въпреки че такава реално липсва. Безспорно щеше да бъде много интересно, ако плодовитият историк на Църквата беше разгледал в своята научна дейност конкретно въпроса за философията на историята. За съжаление той не го засяга в отделни разработки, но това като цяло е проблем на родната историята след освобождението, която донякъде е длъжница на философското осмисляне на историческите процеси в България.

От друга страна в съвременната европейска философия често се третира темата за историята. Например, дългата, до голяма степен немска, мисловна традиция разглежда историята като цялостен и разбираем процес на събития, структури и процеси, за които философията на историята може да служи като интерпретационен инструмент. Този подход, спекулативен и метаисторически, има за цел да разпознае големи, всеобхватни модели и насоки в разгръщането на човешката история.

Философия на историята се занимава със значението на човешката история, прави спекулации за вероятния край на нейното развитие – отправя въпроси за нейния смисъл, цел, определящ принцип и финалност на процеса на човешката история. Задава поне следните три основни въпроса: Каква е характерната единица за изучаване на човешкото минало? Дали това е индивидуалният субект? Дали полиса или суверенната територия? Дали цивилизацията или културата? Или човешкият вид като цяло? Има ли някакви по-широки модели, които можем да обобщим от изучаването на миналото? Има ли, например, модели за прогреса? Или цикли? Историята детерминирана ли е? И ако няма модели или цикли дали историята е „случайна“? Ако историята може наистина да бъде определена като прогрес има ли той крайна посока или цел? Каква (ако има такава) е движещата сила на този прогрес?

За проф. Снегаров както всеки християнски историк историята има своето начало с възплъщението на Господ Иисус Христос, Който съпровожда оттук насетне човешката история до окончателния

край на света, до появата на всеобщото небесно духовно царство. В този смисъл Христос и християнството са един от основните аспекти в творчеството на проф. Снегаров. Всеки друг фундамент се явява нетраен, временен, и затова историческото развитие не се полага върху подобна нестабилна основа. Историята преди Христа за него е мрачна, лишена от съзидание, циклично насочена, безперспективна за човека, който е лишен от възможна надежда и благодатно развитие в живота.

В неговото творчество постоянно се забелязва отреденото високо предназначение на християнството, което събужда у всеки народ порив за културно, научно и духовно развитие, а по този начин истински се осмисля и отделния човек и човечеството като цяло. При образуването на българската държава и Църква живителната сила за тяхното утвърждаване се добива именно от непресъхващите духовни извори на християнските общини и църкви, възникнали преди тяхното основаване¹.

Върховен момент на всичко това се явява огромният и непосилен труд, положен от Св. княз Борис I, за който е нужен повече от един човешки живот. Три са основните приноси за България и българския народ на княза-светител – покръстването на българския народ, учредяването на самостоятелна Българска църква и официализирането на народностния език за църковно-богослужебна употреба, с което се разрушава дълговременния модел на триезичната ерес². В тази благодатна светлина проф. Снегаров ни разкрива личността на Св. княз

¹ Снегаров, И. *Кратка история на Съвременните православни църкви (българска, руска и сръбска)*, т. 2, София, 1946 [Snegarov, Iv. *Brief History of the Modern Orthodox Churches (Bulgarian, Russian and Serbian)*, vol. 2, Sofia, 1946], с. 17.

² Терминът триезичници за пръв път се появява в глава XV на Житието на Св. Кирил, когато той се сблъсква с възгледа за трите свещени езика, единствено достойни за възхвала на Бога – еврейски, гръцки и латински: (Не се слави Бог по този начин. Ако това беше угодно Богу, не можеше ли той да направи тъй че още отначало да пишат своята реч със свое писмо, и така да славят Бога? Но той е избрал само три езика – еврейски, гръцки и латински, чрез които подобава да се въздава слава на Бога.). Виж: повече по този въпрос Куев, К. „Триезичната ерес и делото на Кирил и Методий на фона на средновековието“, – в: *Константин-Кирил Философ. Материали от научните конференции по случай 1150-годишнина от рождението му. – Велико Търново, 10–11.XI.1977 г., и Рим, 12–13.XII.1977 г.* София, 1981 [Kuev, K. “The Tri-Language Heresy and the Work of Cyril and Methodius against the Background of the Middle Ages”, – in: *Constantine-Cyril the Philosopher. Materials from the scientific confer-*

Борис I, без да преувеличава или отнема нещо от неговия образ, и без да акцентира на едно или друго за сметка на трето. И наистина, плодовете на положените семена от Св. княз Борис I и култивирани от неговия наследник Симеон Велики в плодотворната почва на християнството, много скоро дават добри резултати. Християнството се превръща в своеобразно *perpetum mobile* във всички аспекти на държавността, особено силно и благодатно в духовно-просветния живот на българите, тъй като новопокръстенa България става нов духовен център на земята, където християнското учение се затвърждава с пълна сила. Или както счита проф. Снегаров Св. княз Борис I решил да направи своята държава християнска най-вече, защото вижда в християнството енергия, която може да събуди и развие дремещите сили на младия български народ и да създаде самобитен български живот³. Но също така в християнството той намира подкрепа за своето управление, тъй като с него се започва процес на централизация на властта, който е окончателно завършен в началото на IX век. Общата религиозна принадлежност и езиково единство премахнали обективните предпоставки на етническо разделение от езическия период⁴.

Това означава, че християнството според проф. Снегаров има и своето политическо значение, защото успява да обедини езиково и религиозно, културно и просветно българския народ, който в този начален етап от историята си е разнороден по своя етнически състав. Проф. Снегаров като един всеобхватен учен, не се занимава подробно с вътрешния духовен живот на християните. За него е по-важно, че християнската религия и нейната доктрина активно участват в структурирането на обществените процеси на българската държава. Християнството вече не е само религиозно учение сред многото други, което вероятно е и най-импониращо на хората, но то израства в социален феномен, силно споено с националния елемент⁵.

ences on the occasion of the 1150th anniversary of his birth. Veliko Tarnovo, 10-11.XI.1977, and Rome, 12-13.XII.1977].

³ Снегаров, И. *Охридската патриаршия (нейния произход, граници и епархии)*. София, 1919 [Snegarov, Iv. *The Ohrid Patriarchate (its origins, borders and dioceses)*. Sofia, 1919], с. 3.

⁴ Бакалов, Г. *Средновековният български владетел (титлатура и инсигнии)*. София, 1985 [Bakalov, G. *The medieval Bulgarian ruler (titular and insignia)*. Sofia, 1985], с. 98.

⁵ Христов, Д. *Иван Снегаров – жизнен път и историописно творчество. Автореферат и дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“*;

Много са темите, които вълнуват проф. Снегаров в неговата научна дейност, като тук ще се спра само на две от тях, които считам за най-задълбочено изследвани и артикулирани от църковния историк, тъй като са пряко свързани с живота му и неговото академично развитие. Това са град Охрид и Охридската архиепископия.

1. Град Охрид

Град Охрид присъства силно в творчеството на проф. Снегаров, тъй като на първо място това е неговият роден град, който е свързан с немалко велики моменти от българската история. Професорът е роден в гр. Охрид на 30 септември 1882 г. След календарната промяна от 1916 г., както е било редно, отбелязва рождената си дата на 13 октомври по нов стил. За деня, месеца и мястото на раждането му няма противоречия, по-трудно е да се определи годината, тъй като самия той посочва три различни – 1892, 1893 и 1894 г., но по свидетелство на майка му се приема 1892 г.

В своето фундаментално изследване „История на Охридската архиепископия“ проф. Снегаров се задълбочава в историята на гр. Охрид. Сам той казва, че трудно може да се определи от къде идва името му⁶. В миналото града се казвал Ахрида, а в македонско и римско време се нарича Лихнида (Λυχνίς) и до IV в. е столица на римския илирийски епарх. Анна Комнина в своята „Алексиада“ пише, че името Лихнида, което носило езерото прекръстили в Ахрида варварите⁷. Според Евтим Спространов Лихнида се намирал на хълма в местността Гъбавци, който е между Охрид и Струга, докато при сегашния Охрид имало неголямо римско селище⁸. Основното му съображение

София, 2009 [Hristov, D. *Ivan Snegarov - life path and historiographical work. Author's abstract and dissertation for the award of the educational and scientific degree "Doctor"*, Sofia, 2009].

⁶ Снегаров, И. *История на Охридската архиепископия (Второ фототипно издание)*, т. 1, София, 1995 [Snegarov, I. *History of the Ohrid Archdiocese (Second phototype edition)*], 163–164.

⁷ Άννα Κομνηνή. Άλεξιάς, 12.9.6: Ὁ δὲ Δρυμῶν οὗτος ὁ ποταμός, ἵνα τι καὶ περὶ τοῦ ρεύματος τοῦτου προϊστορήσῃμι, ρεῖ μὲν ἄνωθεν ἀπὸ τῆς Λυχνίτιδος λίμνης, ἦν ἡ νῦν γλῶττα ἐκβαρβαρώσασα Ἀχρίδα προσηγόρευσεν... (<https://bit.ly/3hbN0FQ> [Електронен ресурс към август 2021 г.]).

⁸ Спространов, Е. *Славянски глас (сп.)*. № 4, София, 1905, 150–153.

е, че известният древен път Via Egnatia (Εγνατία Ὀδός)⁹ е минавал не през Охрид, а през местността Гъбавци. Охрид като ойконим се среща през IX век, но се утвърждава, когато цар Самуил е пренесъл столицата си в неговите предели. Интересно е, че в славянското житие на Св. Наум от първата половина на X в. Охридското езеро се нарича Бело езеро¹⁰, което съответства на гръцкото название Λυχνιδία λίμνη (светло езеро от λύχνος – лампа, светилник, светъл. Предполага се, че и градът се наричал Бели град или Белица.

Произхода на името Охрид затруднява изследователите, но това не пречи да се правят предположения, подобно на Якоб Фалмерайер¹¹, който като се основава на топографията на гр. Охрид, вижда съчетани две етимологични части: възклицание „о“ и старобългарското съществително име „хрыдъ“, което означава рид¹². Едно таква предположение намира потвърждение и от народното предание, според което, когато цар Самуил зърнал гр. Лихнида възкликнал „О, що ридъ“! По вероятно е, че името произлиза от сливането на думите „Онъ хрыд“, т.е. оня рид¹³.

Град Охрид пленява най-вече с притежанието на особен чар, какъвто няма нито един друг български град. Затова българският поет го възпява с дивни песни, запознатият историк говори за него с бла-

⁹ *Via Egnatia* е бил един от най-големите военни и търговски пътища в древния свят, построен между 146 и 120 г. пр. Хр., като преминава през провинциите Илирик, Македония и Тракия, започвайки от адриатическия град Дирахиум и стига до Мала Азия, където се съединява с персийския Царски път, известен още от времето на Кир Велики и Дарий I. Пътят минава по самия бряг на Егейско и Мраморно море, южните брегове на Тракия и свързва Рим с източните провинции на империята. Изграден е по заповед на Гней Егнатий, проконсул на Македония.

¹⁰ Дуйчев, И. *Из старата българска книжнина. Т. 1. Книжовни и исторически паметници от Първото българско царство*. София, 1943 [Duychev, I. *From Old Bulgarian Literature. Vol. 1. Book and historical monuments of the First Bulgarian Kingdom*. Sofia, 1943], 60–62.

¹¹ Якоб Филип Фалмерайер (1790–1861 г.) е немски историк, ориенталист и публицист. Роден е в гр. Пайрдорф (дн. Бресаноне, Италия), намиращ се в тогавашния австрийски Южен Тирол.

¹² Иширков, А. *Охридското езеро и град Охрид. Реч, държана на тържествено събрание на БНА през 1915 г.* София: Държ. печ., 1915 [Ishirkov, A. *Lake Ochrid and the City of Ochrid. Speech delivered at a solemn assembly of the BNA in 1915*. Sofia: State Press, 1915], с. 16.

¹³ Снегаров, И. *История*, т. 1 [Snegarov, Iv. *History*, vol. 1], с. 165.

гоговение, а географът го описва с любов. Всичко това въздейства на българската душа така обаятелно, както Атина на всеки грък, Рим на католиците, Йеруслим на евреите, Киев на руснаците¹⁴. Но според проф. Снегаров тайната на неговото въздействие върху българския дух и памет се крие в обстоятелството, че Охрид е вековен пазител на едно всебългарско свещено съкровище – живите спомени за великия народен будител Св. Климент Охридски¹⁵. И въпреки че днес има нови нагласи по отношение на произхода, живота и делото на Св. Климент Охридски от страна на някои държави и отделни изследователи от региона, спомена за светителя остава незаличим и все така ярък в паметта ни.

За Османската империя началото на XIX в. е време на упадък и загуба на вековни територии, върху които се възстановява независимостта на по-рано поробени държави – Сърбия, България или се установяват нови такива, като например Гърция, Румъния, Албания. В тази връзка измежду всички научни заглавия в библиографията на проф. Снегаров един конкретен вид се откроява особено ярко. Това са публикациите на извори, като най-голям брой са документите за възрожденската история, вероятно най-любимата епоха на изследване от проф. Снегаров. Той подробно проучва гр. Охрид в периода на Възраждането до времето на Първата световна война¹⁶, като дава богата информация за борбата на охридчани против духовното владичество на Цариградската патриаршия в лицето на нейните митрополити, които често пъти несправедливо управляват духовните дела на поробените български земи, какъвто е случая с родния му град.

Българската църковно-национална борба в Македония, започнала през 30-те години на XIX в., постепенно прераства в борба за възстановяване на Охридската архиепископия. Проф. Снегаров непрекъснато се стреми да подчертае важното място на този въпрос в историята на България, като счита гр. Охрид за възможен духовен център

¹⁴ Снегаров, И. *Св. Климент Охридски*. София, 1939 [Snegarov, *Iv. St. Kliment of Ochrid*. Sofia, 1939], с. 3.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Вж. Снегаров, И. „Град Охрид. Исторически очерк“. *Македонски преглед*, 2–3, 1928 [Snegarov, *Iv. "The City of Ohrid. Historical sketch."* *Macedonsky Pregled*, 2-3, 1928].

на всички българи¹⁷.

Той ясно осъзнава, че няма достатъчно сведения, за да се състави точна представа за хода на националното движение в Охрид, но че в него постепенно се пробуждали все повече умове и се усилвала тъгата както за българското четмо и писмо, така и за загиналото отечество и закритата независима църква, се вижда от следните факти: 1) към 1856 г. в охридското взаимно (гръцко) училище подучителят-охридчанин Константин Хр. Узунов частно е преподавал български език на своя главен учител, 22-годишния Кузман Шапкарев, а сигурно и на други родолюбиви младежи; 2) Кузман Шапкарев, през време на своето учителство в Струга (1856–1859 г.), е въвел българския език в тукашното взаимно училище; 3) Димитър Миладинов, който през летните ваканции и в друго време е посещавал Охрид и Струга, още, когато бил учител в Битоля (от 1853 г.), е започнал да ратува за обучение на роден език, а в 1856 г. е изпратил от Прилеп на Шапкарев в Струга сръбски буквари с църковнославянско писмо и в 1857 г. от Кукуш български буквари и учебници по закон Божи, съставен от архим. Партений (Полянински епископ, по-късно Нишавски митрополит, а след създаването на Българската екзархия в 1870 г. той остава като екзархийски митрополит в Пирот) ; 4) поп Йонче Грозданов, а сигурно и изповедникът поп Анастас, както при Калиника, са продължавали да извършват понякога църковна служба на местен български език; 5) В 1859 г. есента охридските кожухари в Цариград са изпратили в Охрид свещенически одежди и славянски богослужебни книги, подарени от Русия. Наистина, тези книги стояли в църквата „Св. Климент“ неизползвани, докато била нанесена победа над митр. Мелетий, но самият факт, че гражданите са ги пазели, говори за пробудено национално съзнание; 6) в 1852 г. бил положен основен камък на месокастренското училище с славянски надпис. Към това трябва да се прибави и враждебното отношение на видните фамилии Робевци (в Охрид) и Дудулови (в Струга) към митрополит Дионисий (Преспански и охридски митрополит от 1847 до 1858 г.)¹⁸.

Днес се приема за анахронизъм етническото обособяване на един

¹⁷ Вж. повече у Снегаров И. „Град Охрид. Исторически очерк“. *Македонски преглед*, 1–3, 1928 [Snegarov, Iv. “The City of Ochrid. Historical sketch.” *Macedonsky Pregled*, 1-3, 1928].

¹⁸ *Ibid.*, 68– 69.

народ да бъде първостепенен критерии за национална и църковна независимост, тъй като времето е различно от онова през XIX в. Но тогава националната идентичност на българите пряко се е свързвала с учредяването на самостоятелна Българска църква, а за проф. Снегаров това дори е по-скоро процес на възстановяване на българската църковност такава, каквато е имало преди османския период в свободна България, а не толкова учредяване, тъй като веднъж придобитата църковната самостоятелност, без да има съответните канонични и догматични причини не може да бъде отнемана, както е случая с Охридската архиепископия, според мнозина борци за църковна независимост през Възраждането. Като илюстрация на всичко това може да се приложи следния пример. Ключовият аргумент, който е логически безспорен, на един от водачите в борбата за църковна самостоятелност, Гаврил Кръстевич и силно подкрепян от проф. Снегаров¹⁹, е именно, че Българската екзархия от 1870 г. не е новоучредена църква, а по-скоро с този акт се възстановява Охридската архиепископия, която не е загубила своето съществуване, защото няма налична причина за такова действие, и по силата на придобитата приемственост Българската екзархия се явява естествена продължителка на Охридската архиепископия. Така че, ако Цариградската патриаршия счита за канонично нищожен султанския ферман за учредяване на Българската църква, тогава е канонично нищожен и ферманът от 1767 г., и следователно Охридската архиепископия не е унищожена, а е само овдовяла и следва да ѝ се избере нов предстоятел.

Позицията, която държи Гаврил Кръстевич, и както се вижда е изключително аргументирана, е, че ферманът е законен акт и следователно не е нужно да се свиква Вселенски събор, за да се ратифицира Българската екзархия, понеже както през 1767 г. султан Мустафа III с ферман е подчинил българите заедно с църквата им (Охридската архиепископия) на Цариградския патриарх, така и сега пак със султански ферман се възстановява тяхната църковна независимост, която те са имали от древност до преди един век (ἐξ παλιά μέχρι πρὸ αἰῶνος).

В изследванията на проф. Снегаров мнението за град Охрид като постоянен просветителски център на български език е константно.

¹⁹ Снегаров, И. „Унищожението на Охридската архиепископия.“ ГСУ БФ 3, София, 1926 [Snegarov, Iv. “The Destruction of the Ochrid Archbishopric.” *Yearbook of the Sofia Univeristy. FTh* 3, Sofia, 1926].

Така е още от времето на Св. Климент Охридски и неговото училище, от което са излезли много славянобългарски учители и книжовници. По-късно мнозина млади хора се обучавали на роден език и християнска вяра в училищата при градските църкви или в килиите на околните манастири. Но във времето на проф. Снегаров цялото това величествено дело е било прекъснато. Професорът с прискърбие отбелязва, че в двора на катедралната църква „Св. Климент Охридски“, където охридчани са се клеели за борба до край против гърцизма и от 1869 до 1913 г. непрекъснато охридските деца са били обучавани на майчиния си език, сега поради нови политически нагласи се издигат сръбски училища. Заличен е надписът на новото училищно здание „Българско III-класно училище „Св. Климент“ и на него виси табела с надпис „Сръбска гимназия“ за обща скръб на всички охридчани. Забранена е българската реч в храма и училището на българския първоучител св. Климент, забранено и презривно е българското име на ония граждани, заради които охридските предстоятели са подчертавали, че са български свещенослужители²⁰. И въпреки вярата на проф. Снегаров, че сръбският шовинизъм няма да успее да заличи хилядогодишния български дух на Охрид, както и земята, на която той е светиня – Македония, днес, в XXI в. се вижда, че от всичко това няма и помен, тъй като историята е подменена, времето постепенно е отслабило историческата памет на хората, а градът и въобще областта имат съвсем различен облик.

2. Охридска архиепископия

Ако има тема, която може да бъде определена като любима в научното творчество на проф. Снегаров, безспорно това е въпросът за Охридската архиепископия. Историческата му популярност сред широкия кръг читатели е получена преди всичко от написаното от него по тази тема, и най-вече от двутомното му изследване – „История на Охридската архиепископия“ (Т. 1, 1924; Т. 2, 1932), което е най-четеното и познато произведение не само от студентите богослови, но и от интересуващите се и любознателни читатели. Няма как да не се съгласим, че в анализите на българската историческа наука двутомното изследване изпреварва всички останали трудове на църковния ис-

²⁰ Снегаров, И. *Град Охрид* [Snegarov, Iv. *The City of Ochrid*], с. 82.

торик, които не са по-малко ценни за църковно-историческата наука. Тъй като темата за Охридската архиепископия предполага днес различни тези, особено по въпросите за нейния произход и статут²¹, редно е да се попитаме, какво е мнението на проф. Снегаров, свързано с архиепископията. Основното за професора, което се стреми да отстоява и с двутомната си монография, и с други свои по-малки трудове, и по свидетелство на негови студенти най-вече с преподавателската си дейност, е значимостта на Охридската архиепископия за българската църковна и гражданска история, именно като българска църковна институция. Това ще рече, че проф. Снегаров се придържа към националния модел на идентифициране на Охридската архиепископия, където църква и държава са народностно отъждествени, и същевременно архиепископията се явява естествена продължителка на Преславската патриаршия.

Сигурна подкрепа на тази тезата, че Охридската архиепископия е канонична продължителка на автокефалната Българска (Преславска) патриаршия проф. Снегаров намира в грамотите²² на император

²¹ В началото на XX в. сръбският учен Б. Прокич прокарва идеята, че не съществува приемственост между Преславската патриаршия и Патриаршията при цар Самуил, и че това преpraщане към Преслав е дело на архиереите от Самуиловото царство. Две са основните доказателства, които се противопоставят на Б. Прокич: 1) историческите документи, чрез които се възстановяват събитията от онова време, и на които се позовават всички изследователи, са от византийски произход, а не от български. В тези текстове не се споменава за такава тенденция, която очертава Б. Прокич; 2) винаги, когато се разсъждава по въпроси, свързани с Църквата, трябва да се има предвид нейното законодателство. Затова, когато става дума за учредяване и независимост на една църква е необходимо да се знае, че това дело не е прерогатив на самата поместна църква или на държавата, в която се намира, а на цялата Православна църква, на нейния съборен характер. Това означава, че цар Самуил не е въздигнал нова Патриаршия (както счита Б. Прокич) в югозападните предели на България, защото не е по неговите сили и права. Повече виж: Снегаров, И. *Охридската патриаршия (нейния произход, граници и епархии)*. София, 1919 [Snegarov, Iv. *The Ochrid Patriarchate (its origins, borders and dioceses)*. Sofia, 1919]. Така че съвсем логично и канонично е да се има предвид приемствеността на Преславската патриаршия, която поради превземането на столичния град влиза в процес на *Translatio Ecclesiae*, и която се явява основа на по-късната Охридска архиепископия. Повече у Божилов И. *Българската архиепископия XI–XII в.* София, 2011 [Bozhilov, Iv. *The Bulgarian Archbishopric XI–XII century*. Sofia, 2011], с. 57.

²² Българската наука нарича трите документа грамоти. Това наименование е използвано за първи път от Марин Дринов, но е разпространено и окончателно наложено

Василий II (976–1025), където във втората грамота на императора четем следното: „...защото, и да станаме обладател на страната, все пак запазихме непокътнати нейните права, като ги потвърдихме с наши хрисовули и сигилии. Постановяваме също сегашният пресвети архиепископ на България да има толкова голяма епархия, каквато и колкото голяма е била при цар Петър и да владее и управлява всичките епископства на България...“²³

В този контекст грамотите на Византийския император Василий II са важно свидетелство за същността на Охридската архиепископия, и затова проф. Снегаров ги нарича основни статутни (устави), на които архиепископията е дължала по-нататъшното си съществуване²⁴. По силата на трите грамоти дадени от Василий II на българския архиепископ Йоан, предстоятелите на Българската църква през цялото Византийско владичество се наричали само архиепископи (дълго време архиепископи на България, а от XII в. – архиепископи на Първа Юстиниана и на цяла България)²⁵. Така че основната роля на трите императорски грамоти е да се подчертае и запази пълната независимост на Охридската (българската) архиепископия. Утвърждаването на избрания архиепископ, за което се говори в първата грамота²⁶, се осъществявало по начин валиден при избора и на патриарсите в България, а именно – българският Св. Синод е избирал кандидата след което го представял на императора за утвърждение. Но целта на проф. Снегаров не е само да докаже безспорната приемственост между Преславската патриаршия и Охридската архиепископия, но и наличната такава между архиепископията и Българската екзархия, учредена през 1870 г. със султански ферман. На проф. Снегаров като

от Й. Иванов. Проф. Снегаров ги нарича хрисовули, т.е. императорски документи. Спорд проф. И. Божилов, правилното наименование на грамотите е сигилии (συγίλλιον), т.е. документ, издаден от василевса и скрепен с оловен печат: Виж: Божилов, И. *Българската архиепископия* [Bozhilov, Iv. *The Bulgarian Archbishopric*], 76.

²³ *Грамоти на Василий II*, в: *Гръцки извори за българската история*, т. VI, София, 1965 [Sigilia of Basil II, in *Greek Sources for Bulgarian History*, vol. VI, Sofia, 1965], с. 45.

²⁴ Снегаров, И. *История*, т. 1 [Snegarov, Iv. *History*], с. 61.

²⁵ Снегаров, И. *Отговор на писмото на Св. Синод на Българската православна църква No. 5051 от 1 юли 1953 г.* Архив в БАН, 84, оп. 1, а.е. 697 [Snegarov, Iv. *Reply to the letter of St. 5051 of 1 July 1953*. Archives at the Bulgarian Academy of Sciences, 84, оп. 1, а.е. 697].

²⁶ ГИБИ, *Грамоти на Василий II* [GIBI, *Sigilia of Basil II*], с. 41.

църковен историк и православен християнин със своята религиозна принадлежност, му е известно, че въпроса за приемствеността в Православната църква е от първостепенно значение, тъй като без нея или чрез нейното прекъсване в Църквата, се губи каноничността и най-вече благодатните дарове на Св. Дух, така нужни за автентичността на всяка една църковна институция и на всеки отделен член на Църквата Христова.

Моделът към който се придържа проф. Снегаров е християнски достоверен, понеже в него има очевиден континуитет на необходима християнска приемственост. Схематично той изглежда така: Създаване на Българска църква с ранг на архиепископия по времето на Св. княз Борис I през 870 г., която по-късно канонично израства в ранг на патриаршия при управлението на Св. цар Петър I през 927 г. През 1018 г. понижена отново в архиепископия, но запазила своята автокефалия при император Василий II, до неканоничното ѝ закриване през 1767 г. чрез ферман²⁷ издаден от султан Мустафа III (1757–1774) и с активното съдействие на Цариградския патриарх Самуил I Ханджери²⁸. Тук изниква въпроса защо при налична Българска охридска архиепископия се налага провъзгласяването на Търновската (Българска) патриаршия през XIII в., като по този начин се влиза в каноническо противоречие, тъй като не може в рамките на една държава да съществуват две православни църкви²⁹. Това най-вероятно се случва поради утвърждаването на Охридската архиепископия след XII в. като многонационална църква, а не както е била запланувана през XI в. като Българска архиепископия. По този въпрос проф. Снегаров

²⁷ На 15 май 1767 г. Цариградската патриаршия, по абсолютно неканоничен начин, влизащ в противоречие с постановленията на Христовата Църква (напр. 35-то Ап. правило, което изрично забранява на един епископ да навлиза в пределите на друга епархия) издава томос за унищожаването на Охридската архиепископия, който е следствие на по-рано провъзгласения султански ферман.

²⁸ Самуил I Ханджери е патриарх в Цариград на два пъти: от 24 май 1763 до 5 ноември 1768 г. и отново от 17 ноември 1773 до 24 декември 1775 г.

²⁹ Виж: 31-во и 34-то Апостолски правила у Цанков, Ст., И. Стефанов и П. Цанев. *Правилата на Св. Православна църква с тълкуванията им*. Т. I, София, 1912 [Tsankov, St., Iv. Stefanov and P. Tsanev. *The Rules of the Orthodox Church with their interpretations*. Vol. I, Sofia, 1912], с. 88 и 98. Също така Стефанов, И. *Правилата на Светата православна църква*. Света Гора, Атон, 2004 [Stefanov, Iv. *The Rules of the Holy Orthodox Church*. Holy Mountain, Athos, 2004], 22-23.

не се задълбочава, дори тогава, когато му се възлага с писмо No. 5051 от 4 юли 1953 г.³⁰ на Св. Синод да направи съответната историческа справка³¹, въз основа на по-рано получено писмо-несъгласие от патриарх Атинагор от 23 април 1953 г.³² във връзка провъзгласяването на Българската екзархия в ранг на Патриаршия през месец май същата година. В отговора си той бегло посочва, че Търновската църква е била основана без съгласието на цариградския патриарх и охридския архиепископ, а само по решение на водачите на въстанието, а първият търновски предстоятел се наричал архиепископ³³. Колкото до учудването на патриарх Атинагор за предстоящото въздигане на Българската православна църква в ранг на патриаршия, за което сам той пише, че това е отново въвеждане в Църквата на новаторство и отклонение от съществуващия канонически и църковен ред. Проф. Снегаров счита, че най-вероятно Българската църква при свалянето на схизмата през 1945 г. е дала някакви обещания (така твърди самия патриарх Атинагор³⁴) по този въпрос, но това е по-скоро формално-етикетен пропуск от българска страна, който може да се изглади чрез своевременни постъпки пред цариградския патриарх, особено чрез братолюбивото посредничество на Руската и Румънската църква³⁵.

Проф. Снегаров засяга в своето научно творчество и друга теза по отношение на Охридската архиепископия като продължителка на Първа Юстиниана, която също има своите аргументи, предимно в титулите на предстоятелите на архиепископията. Но според него, по отношение на настойчивото повтаряне от архиереите на Охрид, че

³⁰ Вж. Приложение 1. И. Снегаров архив в БАН, 84, оп. 1, а.е. 697 [Annex 1. Iv. Seagrov's Archive at the Bulgarian Academy of Sciences, 84, оп. 1, а.е. 697].

³¹ Вж. *ibid.* В писмото пише: „Г-н професоре, по решение на Св. Синод в пълен състав изпращаме Ви препис от писмото на Негово Светейшество Цариградския патриарх Атинагор от 25 април 1953 г., за да направите по него съответната историческа справка“.

³² Снегаров, И. *Отговор на писмото на Св. Синод на Българската православна църква No. 5051 от 1 юли 1953 г.* Архив в БАН, 84, оп. 1, а.е. 697 [Snegarov, Iv. *Reply to the letter of St. 5051 of 1 July 1953.* Archive at the Bulgarian Academy of Sciences, 84, оп. 1, а.е. 697].

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*

те са духовни предстоятели и на Първа Юстиниана, може да се каже, че това се дължи на голямото им желание да осуетят домогванията на Константинопол към вътрешния живот на архиепископията. Така в средата на XII в. Охридският предстоятел Йоан Комнин се подписвал като „Архиепископ на цяла България“ (Ἀρχιεπίσκοπος πάσης Βουλγαρίας) и още „Първа Юстиниана и на цяла България“ (Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας). Еднозначни титли си прикачили към името още архиепископите Димитър Хоматиян (XIII в.), Григорий I (XIV в.)³⁶ и др., но те получавали признание и от ответната страна. Така например патриарсите Филотей и Нил (XIV в.) третирали архиепископите на Охрид като равностепенни с другите Православни патриарси. Всичко това води до една друга възможна интерпретация, към която проф. Снегаров не се придържа, а именно, че Охридската архиепископия изразява многонационалната същност на земите, в които се разпростира.

По двете разгледани теми в предложеното изследване би могло да се напише още много. Тук целта е да се маркира и изложи в необходимия научен обем най-същественото, за да се направят съответните пълноценни изводи. Мисля че няма да бъде преувеличено, нито научно неиздържано, ако се каже, че проф. Снегаров е най-големият църковен историк в българското богословие. В творчеството му впечатляват детайлното проучване на изворите и доказаните фактологични приноси. Така той полага началото на подробното и задълбочено изследване на всеки факт и събитие в църковно-историческата наука, методологията продължена от неговите наследници-съмишленици в тази област. И затова дори петдесет години след неговата смърт той остава все така актуален и четен от различни групи читатели, и най-вече от християнските изследователи.

³⁶ Γρηγόριος, ὁ Αρχιεπίσκοπος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας. Архив на И. Снегаров в БАН, 84, оп. 1, а.е. 594 [Archive of Iv. Snegarov at BAS, 84, оп. 1, а.е. 594].

Главни научни трудове на проф. Снегаров

Книги

1. Охридската патриаршия. (Нейният произход, граници и епархии). София, 1919.
2. История на Охридската Архиепископия. Т. 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. (хабилитационен труд), София, 1924.
3. Снегаров, И. Кратка история на съвременните православни църкви (Йерусалимска, Антиохийска, Александрийска, Цариградска, Кипърска, Синайска, Грузинска). Т. 1, София, 1944.
4. Снегаров, И. Кратка история на Българската православна църква (Българска, Руска и Сръбска). Т. 2, София, 1946.
5. Снегаров, И. Кратък исторически очерк на поместните Православни църкви. София, 1948.
6. Отношенията между Българската църква и другите православни църкви след провъзгласяването на схизмата. Църковен архив, 1929, кн. 3-5.
7. История на Охридската архиепископия – патриаршия. От падането ѝ под турците до нейното унищожение (1394-1767). Т. 2, София, 1932.
8. Солун в българската духовна култура. Исторически очерк и документи. (Университетска библиотека № 180). София, 1937.

Избрани студии и статии

1. Българският първоучител Св. Климент Охридски – живот и дейност. ГБФ, IV (1927-1928).
2. Град Охрид (исторически очерк). Македонски преглед, год. IV, 1928, кн. 1, 2 и 3.
3. Унищожението на Охридската архиепископия. ГБФ, III (1926-1927).
4. Нов препис на кодекса на Охридската архиепископия. ГБФ, VIII (1930-1931).
5. Поглед към изворите на Св. Никола Софийски. ГБФ, (1931-32).
6. Пропуски и грешки в издадените книжовни паметници на Св. Никола Софийски. ГБФ, XI (1933-1934).
7. Учредяването на Българската православна църква. Македонски преглед, год. VII, 1932, кн. 1.
8. Из арбанашките старопечатни книги в Софийската народна библиотека. Списание на Българската академия, кн. LXI, 1937.
9. Скопската епархия. Исторически очерк и възражения върху съчи-

нението на проф. Р. Груич „Скопска митрополия“ (Скопие 1935). ГБФ, XV (1937-1938), с. 1-132; XVI (1938-1939).

10. Делото на Климента Охридски. Реч, произнесена на 2 юли 1941 година в град Охрид по време на окупацията на града.

11. Принос към биографията на Неофит Рилски (гръцки писма до него). София, 1951 г.

Кодекс (Кондика) на църквата „Св. Георги“ в Струга. София, 1964 г. – фототипно издание.

12. 1100 години от покръстването на българския народ. Синодално издателство, София, 1966 г.

13. За родното място на Паисий Хилендарски. Публикувана в сб. „Паисий Хилендарски и неговата епоха“, София, 1962 г.

